

Byzantina Symmeikta

Vol 9 (1994)

SYMMEIKTA: IN MEMORIAM OF D.A. ZAKYTHINOS 9A

Οι «Βυζαντινοί» Χουρραμίτες και η Άρμενία

Hratch BARTIKIAN

doi: [10.12681/byzsym.763](https://doi.org/10.12681/byzsym.763)

Copyright © 2014, Hratch BARTIKIAN

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

BARTIKIAN, H. (1994). Οι «Βυζαντινοί» Χουρραμίτες και η Άρμενία. *Byzantina Symmeikta*, 9, 115–132.
<https://doi.org/10.12681/byzsym.763>

HRATCH BARTIKIAN

ΟΙ «BYZANTINOI» ΧΟΥΡΡΑΜΙΤΕΣ ΚΑΙ Η ARMENIA

Οί Χουρραμίτες (άραβ. Χουρραμιγιά, συρ. Χουρνταναγιέ, περσ. Χορραμντίν) ἦταν μέλη σειρᾶς διαδεδομένων στὸ Ἰράν, τὴν Ἀτροπατηνὴ καὶ Κεντρικὴ Ἀσία ἀντισλαμικῶν, ἀντιαραβικῶν κινημάτων. Αὐτοὶ ἐμφανίσθηκαν ἤδη στὰ χρόνια τῆς ἐγκαθίδρυσης τῆς δυναστείας τῶν Ἀββασιδῶν (748-750) καὶ ἀσπάζονταν τὶς ιδέες τῶν Μασδακιτῶν. Σύμφωνα μὲ τὸν Ἰμπν αλ-Ἀθίρ, οἱ Χουρραμίτες ἐπίστευαν στὴ θεωρία τῆς μετεμψύχωσης, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατη καὶ μετέρχεται ἀπὸ ἓνα ὄν σὲ ἄλλο¹. Οἱ Χουρραμίτες ἔλαβαν μέρος σὲ πολλὲς ἐπαναστάσεις, ὡς τοῦ Ἀμποῦ Μουσλίμ (747-750), τοῦ Μάγου Σουμπάτ (755), στὴν ἐπανάσταση τῶν «Ἐρυθροσημαιοφόρων» (778-779), στὴν ἐπανάσταση τοῦ Μουκάνα, ποῦ ἐξερράγη στὶς δεκαετίες '70-'80 τοῦ Η' αἰῶνα καὶ τέλος στὴ γνωστὴ μεγάλη ἐπανάσταση τοῦ Bābek (στὶς ἀρμενικὲς πηγὲς Baban, Parak). Ἡ ἐπανάσταση αὐτὴ ξεκίνησε στὴν Ἀτροπατηνὴ, στὸ σημερινὸ Karadağ, μεταξὺ τοῦ Μουγάν καὶ Ardabil, καὶ διήρκεσε ἕως τὸ 837/838, ὅταν ὁ ἀρχηγὸς τοῦ κινήματος Bābek συνελήφθη καὶ ἐκτελέστηκε στὴ Σαμάρρα.

Στὸ ἄρθρο αὐτὸ δὲν ἔχουμε σκοπὸ νὰ ἐκθέσουμε γενικὰ τὴν ἱστορία τοῦ Bābek καὶ τοῦ κινήματος τῶν Χουρραμιτῶν. Αὐτὸ ἔχει γραφτεῖ ἀπὸ ξένους ἱστορικούς². Ὅ,τι ἀφορᾷ τοὺς Ἀρμενίους ἱστο-

1. I. P. PETROUŠEVSKY, *K istorii Mazdakitov v epohu gospodstva Islama* (Narodi Azii i Afriki, no 5) [Γύρω ἀπὸ τὴν ἱστορία τῶν Μασδακιτῶν κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς κυριαρχίας τοῦ Ἰσλάμ (ἀριθ. 5)], 1970.

2. A. A. VASILIEV, *Byzance et les Arabes*. Τόμ. 1.— *La dynastie d'Amorium*, Βρυξέλλες 1935 (ἀνατύπ. 1959)· M. TOMARA, *Babek*, Μόσχα 1936· G. H. SADIGHI, *Les*

ρικούς, αὐτοὶ μελέτησαν τὴν ληστρική δράση τοῦ Bābek στὴ νότια Ἀρμενία ἐπὶ τῆ βάσει κυρίως ἀρμενικῶν πηγῶν³. Ἀπὸ τὴν προσοχή τῶν Ἀρμενίων μελετητῶν διέφυγε τὸ γεγονὸς (ἢ αὐτοὶ ἀγνοοῦσαν) ὅτι ὑπῆρξαν καὶ «βυζαντινοὶ» Χουρραμίτες οἱ ὁποῖοι παρουσιάζουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Ἀρμενίας κυρίως μὲ τὴ δράση τους στὸ κεντρικὸ καὶ βόρειο τμήμα τῆς χώρας. Ἐδῶ, ἐμεῖς θὰ προσπαθήσουμε ἐπὶ τῆ βάσει ἐνὸς ὀλότελα ἐσφαλμένα ἐρμηνευμένου δεδομένου τοῦ Στεφάνου τοῦ Ταρωνίτη, Ἀρμενίου ἱστορικοῦ τοῦ ΙΑ' αἰῶνα, σὲ σύγκριση μὲ τὰ δεδομένα βυζαντινῶν συγγραφέων, νὰ ἀποδείξουμε, ὅτι οἱ Χουρραμίτες ἔκαναν ληστρικές ἐπιδρομὲς καὶ σφαγὲς ὄχι μόνον στὴ νότια Ἀρμενία.

Ἡ ὕλη τῆς μελέτης αὐτῆς ἀφορᾷ τὴν δευτέρη περίοδο τοῦ κινήματος τῶν Χουρραμιτῶν, τὴν δεκαετία τοῦ '30 τοῦ Θ' αἰῶνα, ὅταν ὁ αὐτοκράτωρ Θεόφιλος (829-842) ἀποπειράθηκε νὰ ἐκμεταλλευτεῖ τὸ κίνημα πὺ κατέσκαπτε τὰ θεμέλια τοῦ κράτους τοῦ φοβεροῦ του ἐχθροῦ, τοῦ Ἀραβικοῦ Χαλιφάτου. Ἡ ἀνατολικὴ αὐτὴ πολιτικὴ τοῦ Θεοφίλου πρὸς τοὺς ἐπαναστάτες, πὺ ὀνομάστηκε ἀπὸ τοὺς μελετητὲς «Χουρραμιτικὴ πολιτικὴ»⁴, ἄρχισε γύρω στὸ 830. Αὐτὴ θεωρεῖται ὡς ἡ «ἀπάντησις» τοῦ Θεοφίλου γιὰ τὴν ἀνάλογη πολιτικὴ πὺ υἰοθέτησε ὁ χαλίφης Μαμουὺν (Ma'mūn, 813-833) κατὰ τοῦ Μιχαὴλ Β' τοῦ Τραυλοῦ (820-829), πατέρα τοῦ Θεοφίλου. Τότε ὁ χαλίφης πῆρε κάτω ἀπὸ τὴν προστασία του τὸν ἐπαναστάτη Θωμᾶ πὺ καταγόταν ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς λίμνης Γαζουροῦ, ὅταν ὁ τελευταῖος, ἔχοντας πάρει ἀπὸ τοὺς Ἀραβες πολυάριθμο στρατό, ἐπιτέθηκε κατὰ τοῦ αὐτοκράτορα. Ὁ Θωμᾶς δέχτηκε ἐπίσης τὸ στέμμα ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ πατριάρχη τῆς Ἀντιό-

mouvements religieux iraniens, Παρίσι 1938. E. A. BELYAYEV, *Arabi, Islam i Arabski Halifat* [Οἱ Ἀραβες, τὸ Ἰσλάμ καὶ τὸ Ἀραβικὸ Χαλιφάτο], Μόσχα 1965. I. P. PETROV ŠEVSKY, *Islam o Irane o VII-XV vv* [Τὸ Ἰσλάμ στὸ Ἰράν κατὰ τοὺς Ε'-ΙΕ' αἰῶνες] Λενινγκράντ 1966. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ: *Γύρω ἀπὸ τὴν ἱστορία τῶν Μασδαγιτῶν*.

3. ΛΕΟ, *Ἱστορία τῆς Ἀρμενίας*, τόμ Β', Ἐρεβάν 1947 (ἀρμενικά). Σ. Τ. ΜΕΛΙΚΜΠΑΞΣΙΑΝ, *Ἡ Ἀρμενία κατὰ τοὺς Ζ'-Θ' αἰῶνες*, Ἐρεβάν 1968 (ἀρμενικά). Α. Ν. ΤΕΡΓΗΒΟΝΔΙΑΝ, *Armenia i Arabski Halifat* [Ἡ Ἀρμενία καὶ τὸ Ἀραβικὸ Χαλιφάτο] Ἐρεβάν 1977.

4. J. ROSSER, «Theophilus' Khurramite Policy and its Finale: the Revolt of Theophobus' Persian Troops in 838», *Βυζαντινά* 6 (1974), σελ. 263-271.

χειας, κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῶν Ἀράβων φυσικά, καὶ ἀνακηρύχθηκε αὐτοκράτωρ⁵.

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἐπικεφαλῆς τοῦ κινήματος τῶν Χουρραμιτῶν ἦταν δύο πρόσωπα· ὁ περιβόητος Bābek καὶ ὁ Naṣir (κατὰ τὶς συριακὲς πηγές) ἢ Naṣir (κατὰ τὶς ἀραβικὲς). Ἡ ἐπανάσταση τοῦ Bābek, ὅπως εἶδαμε, ἐξερράγη στὴν Ἀτροπατηνὴ, ἐνῶ τοῦ Νάσρ στὸ Djibal (περιοχὴ τοῦ Hamadān). Εἶναι αὐτονόητο, ὅτι οἱ ὀπαδοὶ καὶ τῶν δύο ἦταν Χουρραμίτες.

Ὁ Μουτασίμ (Mu'taṣim, 833-842), διάδοχος τοῦ χαλίφη Μαμούν, κατόρθωσε τὸ 833 νὰ καταφέρει βαρὺ πλῆγμα στὴ μία παράταξη τῶν Χουρραμιτῶν. Αὐτοὶ μὲ τὸν ἀρχηγό τους Νάσρ, τὸν χειμῶνα τοῦ 833/834 κατέφυγαν στὸ Βυζάντιο. Ὁ Νάσρ ἀσπάσθηκε τὸν Χριστιανισμὸ καὶ ὀνομάσθηκε Θεόφοβος⁶ καὶ μὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα εἶναι γνωστὸς στὶς βυζαντινὲς πηγές.

Γιὰ τοὺς Χουρραμίτες ποὺ βρῆκαν ἄσυλο καὶ ἀνέπτυξαν μεγάλη δράση στὴ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία ἀπαντοῦν ἀξιόλογες μνεῖες πρῶτ' ἀπ' ὅλα στὶς ἀραβικὲς πηγές, στὰ ἔργα τοῦ Ṭabarī, Ibn al-Athir καὶ ἄλλων. Ὁ Ṭabarī γράφει: «ὁ βασιλιάς τοῦ Ροῦμ (ὁ αὐτοκράτωρ Θεόφιλος) τοὺς “ἐρόγευσε”, τοὺς πάντρεψε καὶ σχημάτισε ἀπὸ αὐτοὺς στρατιωτικὸ σῶμα ποὺ ὀνομάστηκε “περσικό”. Αὐτοὶ ὑποστήριζαν τὸν βασιλέα στὶς πιὸ δύσκολες περιπτώσεις»⁷.

Ὁ Ibn al-Athir γιὰ τὸ ἔτος 833 γράφει, ὅτι «οἱ κάτοικοι τοῦ Hamadān, Spahan, Masibdan καὶ ἄλλων τόπων ἀσπάσθηκαν τὴν πίστη τῶν Χουρραμιτῶν καὶ ἀφοῦ συγκεντρώθηκαν, στρατοπέδευσαν στὴν ἐπαρχία τοῦ Hamadān. Ὁ Μουτασίμ ἔστειλε ἐναντίον

5. *Συν. Θεοφάνη*, (CSHB), σελ. 55. Ὁ Σαμουήλ ὁ Ἀνιώτης ὀνομάζει αὐτὸν «ψευδο-βασιλέα Θωμά». SAMOUEL D'ANI, *Tables chronologiques* (Collection d'Historiens Arméniens, traduits par M. Brosset, τόμ. II), Ἀγ. Πετρούπολη 1876, σελ. 421

6. Τὸν Νάσρ ἐταύτισε μὲ τὸν Θεόφοβο ὁ H. GRÉGOIRE, «Manuel et Théophobe ou la concurrence de deux monastères», *Byzantion* 9 (1934), σελ. 183-204. Ὁ REKAYA, «Mise au Point sur Théophobe et l'alliance de Babek avec Théophile (833/34-839/40)», *Byzantion* 44 (1974), σελ. 46, ὑποθέτει ὅτι μεταξύ τῶν φυγάδων ἦσαν καὶ Κοῦρδοι τοῦ Ἰσπαχάν, Djibal, Mahsabadan καὶ Hamadān. Οἱ Ṭabarī, Balami καὶ Ya'qūbī μνημονεύουν κάποιον Ἰσμαῦτ, Κοῦρδο ἀξιωματικὸ τοῦ Bābek.

7. TABARI, *Annales*, ἐκδ. M. de Goeje, Leyden 1879, τόμ. III, 1235 (apud M. REKAYA, ὁ.π., σελ. 45).

τους στρατιῶτες, μεταξύ τῶν ὁποίων ἦταν καὶ ὁ Ishak ibn Ibrahim Mousab, τὸν ὁποῖο διώρισε διοικητὴ τοῦ Djibal τὸν μῆνα Šaval (20 Ὀκτωβρίου - 17 Νοεμβρίου). Αὐτὸς πῆγε ἐναντίον τους καὶ κατήγαγε νίκη στὰ μέρη τοῦ Hamadān, ἐφόνευσε ἐξῆντα χιλιάδες. Οἱ ὑπόλοιποι κατέφυγαν στὴ χώρα τῶν Ρούμ»⁸.

Τὸ γεγονός τῆς καταφυγῆς στὸ Βυζάντιο τῶν Χουρραμιτῶν μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Νάσρ ἀπαντᾷ καὶ στὴ Χρονογραφία τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Σύρου. «Στὰ χρόνια αὐτὰ —γράφει ὁ ἱστορικὸς— πολλοὶ ὁμοφρονοῦντες τοῦ Bābek μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Νάσρ, κάτω ἀπὸ τὶς ἀφόρητες συνθῆκες τοῦ περσικοῦ πολέμου, καταναγκάσθηκαν νὰ πᾶνε πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Ρωμαίων Θεόφιλο, καὶ ἀσπᾶσθηκαν τὸν Χριστιανισμό»⁹. Στὴ συνέχεια ὁ Μιχαὴλ ὁ Σύρος δείχνει, ὅτι ὁ Θεόφιλος τοὺς ἐγκατέστησε στὴ Μεγάλῃ Ἀρμενία, ὑπολογίζοντας νὰ τοὺς ἐκμεταλλευθεῖ στὸν πόλεμο κατὰ τῶν Ἀράβων¹⁰.

Ἐνδιαφέρουσα δεδομένα ἀπαντοῦν στὴν ἀρχαία (τοῦ ΙΓ' αἰῶνα) ἀρμενικὴ μετάφραση τῆς Χρονογραφίας τοῦ Σύρου ἱστορικοῦ. Σχετικὰ μὲ τὴ σύλληψη τοῦ Bābek ἀπὸ τὸν Ἀρμένιο ἄρχοντα Ἰσαάκ¹¹ καὶ τὴν καρατόμησή του, σημειώνεται, ὅτι «λίγοι ἀπὸ αὐτοὺς (τοὺς Khourdan-Khourdanaye), ἀφοῦ διασώθηκαν, ἤρθαν κρυφὰ πρὸς τὸν Θεόφιλο»¹². Εἶναι γνωστό, ὅτι ὁ Bābek ἐκτελέστηκε τὸ 837/838, ἀλλὰ ἐμεῖς εἶδαμε, ὅτι οἱ Χουρραμίτες μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Νάσρ, πέρασαν στὸ Βυζάντιο ἤδη τὸ 833. Λοιπὸν, ἦ ὁ Ἀρμένιος

8. IBN AL-ATHIR, *Al-kamil f-l-Tarikh*, Κάιρο, I-X, 1353 (1934-1935), σελ. 231.

9. MICHEL LE SYRIEN, *Chronique*, Editée pour la première fois et traduite en français par J. B. Chabot, III, Παρίσι 1905, σελ. 88. Στὴν ἀρχαία ἀρμενικὴ μετάφραση τῆς Χρονογραφίας τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Σύρου: «Τὸ ἔτος 1041 τῶν Σύρων καὶ 256 τῶν Ἀρμενίων πέθανε ὁ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων Μιχαὴλ καὶ βασιλέψε ὁ Θεόφιλος. Ἦλθαν οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Khourdan [οἱ Χουρραμίτες] πρὸς ὑποτάχθηκαν σ' αὐτόν». *Chronique de Michel le Grand, Patriarche des Syriens Jakobites*, Traduite pour la première fois sur la version arménienne du Prêtre Ischok par Victor Langlois, Βενετία 1868, σελ. 269.

10. MICHEL LE SYRIEN, *Chronique*, III, σελ. 88.

11. Ὁ Sahl Smbatian τῶν ἀρμενικῶν πηγῶν, κύριος τοῦ Heret-Šaki τῆς ἀνατολικῆς Ἀρμενίας. Βλ. N. ADONTZ, *Ἡ δόξα τῶν Βαγραδιτῶν. Ἱστορικὴ μελέτη*, Παρίσι 1948, σελ. 134 κ.έ. (στὰ ἀρμενικά). Γι' αὐτόν βλ. καὶ V. MINORSKY, «Sahl ibn Sunbat of Shaki and Arran», *Caucasica*, IV. *Bulletin/School of Oriental and African Studies* 15/3 (1953).

12. *Chronique de MICHEL LE GRAND*, σελ. 270.

μεταφραστῆς σημειώνει τὰ γεγονότα τοῦ 838 κατὰ μία πενταετία νωρίτερα, ἢ μία νέα ομάδα Χουρραμιτῶν μετὰ τὴν ἐκτέλεση τοῦ Bābek ἤρθε στὸ Βυζάντιο. Στὴ συνέχεια στὴν ἀρμενικὴ μετάφραση τῆς Χρονογραφίας διαβάζουμε: «Ὅταν ὁ Θεόφιλος εἶδε τοὺς φυγάδες ποὺ ἤρθαν πρὸς αὐτὸν χάρηκε καὶ μὲ αὐτοὺς ἐπιτέθηκε ἐναντίον τοῦ κράτους τῶν Ἀράβων, πῆγε στὴ Ζάπετρα, τὴν κυριεύσε καὶ τὴν κατέκαυσε»¹³.

Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Θεοφίλου κατὰ τῆς Σωζόπετρας ἔγινε τὸν Μάρτιο-Ἀπρίλιο τοῦ 837, ὁ Bābek καρατομήθηκε τὸ 223 ἔτος τῆς Ἑγείρας (3 Δεκεμβρίου 837 - 22 Νοεμβρίου 838)¹⁴, ἐπομένως ἡ διάβαση αὐτῆ τῶν Χουρραμιτῶν πρὸς τὸ μέρος τοῦ Θεοφίλου εἶναι ἀπλὴ ἠχώ τῶν γεγονότων τοῦ 833.

Τέλος στὴν ἐγκατάσταση τῶν Χουρραμιτῶν στὸ Βυζάντιο καὶ τὴν ὑπηρεσία τους στὸ βυζαντινὸ στρατὸ ἀναφέρονται καὶ οἱ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, ὁ Συμεὼν ὁ Μάγιστρος, ὁ Συνεχιστῆς τοῦ Γεωργίου Μοναχοῦ, ὁ Γενέσιος καὶ ὁ Συνεχιστῆς τοῦ Θεοφάνη. Σύμφωνα μὲ τὸν Συμεὼν τὸν Μάγιστρο, κατὰ τὸ δεύτερο ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Θεοφίλου (830) προσέφυγε Θεόφοβος ὁ Πέρσης Ρωμαίσις, ἅμα τῷ πατρὶ αὐτοῦ μετὰ Περσῶν χιλιάδας ἰδ', οὗς καὶ διένειμεν ἐν τοῖς θέμασι κατασκηνώσας καὶ τούρμας ἀποκαταστήσας. αὐτὸν δὲ τὸν Θεόφοβον εἰς ἀδελφὴν Θεοδώρας Αὐγούστης γαμβρὸν ἐποιήσατο τρόπῳ τοιῶδε. τοῖς Πέρσαις ἔθος ἦν ἐκ σειρᾶς βασιλικῆς ὑπέχειν ἀνάρρησιν· ὅθεν τοῖς ἀλλεπαλλήλοις πολέμοις τῆς βασιλικῆς σειρᾶς ἐκλιπούσης, καὶ ἐν ἀμηχανία γεγονότες, ἔγνωσαν ὡς ἐκ τῆς βασιλικῆς συγγενείας τῷ βασιλεῖ Ρωμαίων τινὲς προσερόρησαν, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἀσπαστὸν ἐλογίσαντο τῆς οἰκείας χώρας ἀπαναστεῦσαι καὶ προσχωρῆσαι τῇ Ρωμαϊδί διὰ τὸν Θεόφοβον, ὅπως τοῦ κατὰ γένους ἀρχηγοῦ ἐπιτεύξοιντο, καὶ μάλιστα ὅτι καὶ ὁ Περσῶν ἀρχηγὸς Βαβὲκ ἀποστάσει τῇ πρὸς τὸν ἀμερμουμῆν¹⁵ ἐπὶ πέντε ἔτεσιν ἐκεκωρόφωτο. ὧν ἀναμεταξὺ πόλεμοι συμβεβηκότες, ἠττηθεὶς ὁ Βαβὲκ εἰσῆει σὺν χιλιάσιν ζ' πρὸς

13. Ὁ.π., σελ. 270-271.

14. IBN AL-ATHIR, σελ. 245-246.

15. Ὁ amira al-muminin, ἀρχων τῶν πιστῶν, δηλαδὴ ὁ χαλίφης.

τὴν Ρωμαϊκὴν ἐπικράτειαν, τὸν Θεοφόβου πατέρα κατὰ τὴν πόλιν Σινώπη ἀνερευνῶν· ὃν ὁ Βαβέκ κατειληφώς, ἐγγύας τε παρὰ βασιλέως δεξάμενος, τὸν ὑπ' αὐτῷ λαὸν καὶ ἑαυτὸν τῷ βασιλεῖ ὑπήκοον τέθηκεν¹⁶.

Στὴ διήγηση τοῦ Συμεῶν τοῦ Μαγίστρου εἶναι ἀξιοσημείωτο τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Θεόφοβος αὐτὸς ἐπικεφαλῆς 14.000 Περσῶν ἤρθε στὸ Βυζάντιο δηλαδή αὐτὸς τότε πράγματι ἠγεῖτο στρατεύματος ποὺ ἀπαρτιζόταν ἀπὸ Χουρραμίτες. Ὅπως θὰ δοῦμε περαιτέρω, ἄλλοι βυζαντινοὶ συγγραφεῖς ἀγνοοῦν τὴν δράση αὐτῆ τοῦ Θεοφόβου καὶ μᾶς δίνουν λανθασμένες πληροφορίες. Βέβαια, δὲν εἶναι σωστὴ ἡ ἀναφορά τοῦ βυζαντινοῦ συγγραφέα, ὅτι τάχα ἤρθε στὸ Βυζάντιο, φθάνοντας ὡς τὴν Σινώπη, ὁ Bābek, ἄλλος ἀρχηγὸς τῶν Χουρραμιτῶν. Γι' αὐτὸ θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω.

Γιὰ τοὺς διαφυγόντες στὸ Βυζάντιο Χουρραμίτες¹⁷ καὶ τὸν ἀρχηγό τους Θεόφοβο (Νάσρ) πιὸ ἐμπεριστατωμένα στοιχεῖα — ἂν καὶ σὲ μερικὰ σημεῖα μυθικά, ἀλλὰ ὅπωςδήποτε μὲ ἱστορικὴ βάση¹⁸, ἀπαντοῦν στὰ ἔργα τοῦ Γενεσίου καὶ τοῦ Συνεχιστῆ τοῦ Θεοφάνη. Ὁ τελευταῖος γράφει τὰ ἑξῆς: δηλώσει δὲ καὶ τὸν Θεόφοβον ὁ λόγος, ὅθεν τε καὶ ὅπως ἐκ Περσῶν καταγόμενος τῷ βασιλεῖ γέγονε γνώριμος καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ εἰς γάμον ἡρόμοσατο. εἰς πρεσβείαν τίς ποτε τῶν ἐκ βασιλικῆς σειρᾶς Περσῶν ἀφικόμενος πρὸς τὴν Κωνσταντίνου, οὐκ ἐκ νομίμου συναφείας κρυφίου δὲ καὶ λαθραίας τοῦτον γεννηθῆναι ποιήσας ἐξαπεδήμησεν. ἐπεὶ δὲ νόμος τοῖς Πέρσαις ἀπαράβατος μὴ τινα τοῖς παρ' αὐτῶν ἀρχῆς ἐγκρατῆ γενέσθαι, εἰ μὴ τῆς βασιλικῆς μετέχη σειρᾶς, ἐξέλιπον δὲ ἐκ

16. ΣΥΜΕΩΝ Ο ΜΑΓΙΣΤΡΟΣ (CSHB), σελ. 625-626. Πρβλ. Γεώργιος Μοναχός (CSHB), σελ. 793. Διασώθηκε ἓνα μολυβδόβουλλο τοῦ Θεοφόβου, ὅπου αὐτὸς ὀνομάζεται «ἐξουσιαστῆς Περσῶν» (G. ZACOS - A. VEGLERI, *Byzantine Lead Seals*, τόμ. 1, μέρος 1-3, Βασιλεία 1972, no 2526). Οἱ ἐκδότες τοῦ μολυβδοβούλλου ἀνέγνωσαν Θεόφοβος ἐξουσιαστῆς Χερσῶνος. Ὁ V. ZEIBT διόρθωσε τὸ λάθος: Θεόφοβος ἐξουσιαστῆς Περσῶν. (*Byzantinoslavica*, 36/2 (1975), σελ. 212).

17. Σύμφωνα μὲ τὸν Ma'sūdī, οἱ φυγάδες ἦσαν «πολλές χιλιάδες», τὸν Συμεῶν Μαγίστρο καὶ Συνεχιστῆ τοῦ Γεωργίου τοῦ Μοναχοῦ 14.000. Ὁ Συνεχιστῆς τοῦ Θεοφάνη γράφει, ὅτι αὐτοὶ στὸ Βυζάντιο πληθύνθηκαν ἕως 30.000.

18. Ἡ ἡχὴ τῶν μυθευμάτων αὐτῶν ἀπαντᾷ καὶ στὸ ἔργο τοῦ Συμεῶν τοῦ Μαγίστρου (σελ. 627).

τῶν συνεχῶν πολέμων καὶ τῆδε κάκεισε μετασκηνώσεων ὑπὸ τῶν Ἀγαρηνῶν ἐλαννόμενοι οἱ τῆς βασιλικῆς φυλῆς, ἀλλὰ καὶ λόγος ἐφέρετο πολὺς περὶ αὐτοῦ παρὰ τῶν ἐν Περσίδι μενόντων, ὡς ἦ τις κατὰ τὸ Βυζάντιον ὠνομασμένος Θεόφοβος (καὶ γὰρ ἦν δοθεὶς ὑπὸ τοῦ τηνικαῦτα σπείραντος πατρός), ἔδοξε τοῖς ἀρίστοις τῶν Περσῶν κρύφα τινὰς ἐκπέμψαι τοῦ ζητουμένου εἰς ἔρευναν. (...) δῆλους ἑαυτοὺς οἱ ἀπεσταλμένοι ποιοῦσι τῷ βασιλεῖ καὶ τὰ τοῦ δράματος σαφηνίζουσιν, εἰρήνην καὶ σπονδὰς καὶ παντὸς τοῦ ἔθνους ὑποταγὴν καθυπισχνούμενοι, εἰ τοῦτον αὐτοῖς ἐπιδοῦναι οὐ παραιτήσεται. ἐγεγήθει γοῦν τοῖς ὑποσχεθεῖσιν ὁ βασιλεύς, καὶ ἐπέιπερ οὕτως ἔχουσαν εὗρισκε τὴν ἀλήθειαν, ἐν βασιλείοις τοῦτον ἀλλίζεσθαι καὶ κατασκηνοῦν ποιεῖ, μαθήμασί τε καὶ παιδεία ἐπιμελούμενον.

Ἔστι δὲ καὶ ἄλλος λόγος περὶ τοῦ Θεοφόβου (καλὸν γὰρ ἀμφοτέρους εἰρηῆσθαι), μικρὸν μὲν κατὰ τὴν ἀρχὴν διενηνοχένοι δοκῶν, τᾶλλα δὲ ὁμοία σώζων τῶν γεγραμμένων καὶ πάρισα· ἔστιν δὲ ὃς οὐκ ἀπὸ πρέσβεώς τινος τὴν νόθον σπορὰν δέξασθαι τοῦτόν φησιν, ἀλλὰ κατὰ τινα περιπέτειαν τῶν ἐν πολέμοις συμβαινόντων καὶ τὸν τούτου πατέρα, εἴτε βασιλεύοντα εἴτε καὶ βασιλέως ἐγγὺς ὄντα κατὰ συγγένειαν, φυγεῖν ἐκ Περσίδος καὶ πρὸς τὴν βασιλεύουσαν πένητα διαθλοῦντα βίον προρρηῆναι, κάκεισε καπηλίδι τινὶ γυναικῶν δουλεύοντα ὀπὲ ποτε τῷ ταύτης ἔρωτι καὶ νομίμῳ συναφείᾳ τοῦτον ἐναποτεκεῖν. ἀλλ' ὁ μὲν ἐξ ἀνθρώπων ἐγένετο, ἀστρονομία δὲ τινὶ καὶ μαντεία (καὶ γὰρ φάσι ταύτας τὰς ἐπιστήμας ἀκμάζειν ἔτι παρὰ Πέρσαις) μαθεῖν περὶ τοῦ Θεοφόβου, ζητοῦσιν αὐτοῖς εἰ ἔστι πού τις ἐκ βασιλικῆς φυλῆς καταγόμενος, καὶ ἐπέιπερ ἔμαθον, σπουδῆ ἐπὶ τὴν Κωνσταντίνου θεῖν εἰς τὴν τοῦ ζητουμένου ἔρευναν. γνωστὸν οὕτως γενέσθαι τῷ βασιλεῖ, καταληφθέντος αὐτοῦ. ἐπέιπερ οὖν ἡ τούτου ἐμφάνεια καὶ κατὰ τὸν βίον παρουσία ἅπασιν ἐγνώσθη τοῖς κατὰ τὴν Περσίδα διὰ τῶν ὑποστρεφάντων ἀποστόλων, ἡδὺ πᾶσιν ἐφάνη καὶ ἐφετὸν τοῦ ἀπόστασίν τινα ἐννοῆσαι ἀπὸ τῶν τῆς Ἀγαρ, τῆ δὲ τῶν Ρωμαίων ἀρχῆ προσχωρῆσαι, ὡς ἂν τοῦ κατὰ γένος ἀρχηγοῦ εὐμοιρήσειαν. ἔτυχε δὲ ἄλλως ὁ τῶν Περσῶν ἀρχηγὸς Βάβεκ ἤδη πενταετίαν ἔχων ἐξ ἀμεραμουννῆ ἀποστάς

καὶ πτέρναν ἐπάρας κατ' αὐτοῦ ἐν χιλιάσιν ἐπτά· ὃς καὶ πόθῳ πρὸς τὸν Θεόφοβον καὶ φόβῳ τῷ ἐξ οὗ ἀπέστη Ἀγαρηνοῦ πρὸς τὴν Ρωμαϊκὴν ἐπικράτειαν κατὰ πόλιν Σινώπην ἔρχεται, καὶ τῷ βασιλεῖ ἑαυτὸν τε καὶ τὸ ὅλον ἔθνος ὑπήκοον τέθεικεν. διὰ τοι τοῦτο τὸν τε Θεόφοβον ὁ Θεόφιλος τιμῇ τῇ πατρικίων ἐναριθμεῖ, καὶ τῇ ἑαυτοῦ ἀδελφῇ πρὸς γάμον ἐκδίδωσι, συναρμόζεσθαι τε ἕκαστον τῶν Περσῶν νομοθετεῖ τοῖς Ρωμαίοις καὶ κατ' ἐπιγαμίαν ἄπτεσθαι τε καὶ συνείρεσθαι, πολλοὺς τούτων τοῖς βασιλικοῖς ἐμπρέπειν ἀξιώμασι πεποιηκώς. ἀλλὰ καὶ κώδιξι στρατιωτικοῖς αὐτοὺς ἀναγράφεται, καὶ τάγμα οὕτως καλούμενον Περσικὸν ἐγκατέστησε, καὶ τοῖς κατὰ πόλεμον ἐξιούσι Ρωμαίοις κατὰ τῶν Ἀγαρηνοῶν ἐναριθμεῖσθαι προσέταξε¹⁹.

Ὁ Συνεχιστὴς τοῦ Θεοφάνη, γράφει ἐμπεριστατωμένα γιὰ τὴν δράση τοῦ Θεοφόβου στὸν βυζαντινὸ στρατὸ καὶ τὴ συμμετοχὴ του στὸν πόλεμο κατὰ τῶν Ἀράβων. Ὅταν ἐπέστρεψε ἀπὸ τὴ μάχη τῆς Σωζόπετρας, ὁ αὐτοκράτωρ Θεόφιλος τῷ Θεοφόβῳ τὰ τῶν Περσῶν ἐνδιαθέσθαι προτρεψάμενος καὶ αὐθις διὰ ταχέων ἐπαναδραμεῖν πρὸς αὐτόν. ἀλλ' οἱ Πέρσαι συσχόντες αὐτόν κατὰ τὴν Σινώπην βασιλέα καὶ ἄκοντα ἀνεκήρυξαν²⁰. ὃς αἰδοῖ τε καὶ φόβῳ πρὸς τὸν βασιλέα βαλλόμενος ἀνένενέ τε καὶ δεινὰ πείσεσθαι τούτους ἔλεγεν ἐπὶ τῷ τολμήματι²¹. ὅθεν πλέον κατορρωδοῦντες αὐτοὶ τὰς ἐκ βασιλέως ἀπειλὰς εἶχοντο μὲν τῆς γνώμης αὐτῶν, εἶχον δὲ καὶ αὐτόν ἐν μέσῳ παραθαρρύνοντες. Ἀλλ' ὁ Θεόφοβος λάθρα τὰ τελεσθέντα δηλοῖ τῷ βασιλεῖ, καὶ ἐνωμότως πληροφορεῖ ὡς οὐκ αὐτὸς ἐκεῖνοι δὲ τῶν τολμηθέντων ὑπαίτιοι. ἀλλ' ἐκεῖνου τε ὁ βασιλεὺς ἀσμένως ἀποδέχεται τὴν προαίρεσιν καὶ πρὸς τὰ βασιλεια εἰσκαλεῖ, τὴν ἀρχαίαν εὐκληρίαν ἀποδιδούς· συγγνώμην τε ἅπασιν τοῖς ἄλλοις καὶ ἀμνηστίαν κακῶν δούς τῆς Σινώπης, εἴτε

19. Συν. Θεοφάνη (CSHB), σελ. 110-112.

20. Γιὰ τὴν ἀντιβυζαντινὴ ἐπανάσταση τῶν Περσῶν (Χουρραμιτῶν) τοῦ Θεοφόβου τὸ 838 βλ. ἰδιαιτέρως: ROSSET, ὁ.π., σελ. 263-271.

21. Τὴν ἡχὴ αὐτοῦ ἀπαντοῦμε στὸ ἱστορικὸ ἔργο τοῦ Σαμουήλ τοῦ Ἀνιώτη, Βαλαρσαπάτ 1893, σελ. 92, ποὺ ἀναφέρει ὅτι ὁ Θεόφιλος μπῆκε στὴν Τραπεζοῦντα καὶ «κατέσφαξε τοὺς Πέρσες», κατὰ πᾶσα πιθανότητα τοὺς Χουρραμίτες. Ὁ BROSSET, ὁ.π., σελ. 423, κατὰ λάθος μεταφράζει «Ἀραβες».

δὴ καὶ Ἀμάστριδος, ποιεῖ ἐκδημεῖν. καὶ ἐπεὶπερ εἰς πολυπληθίαν ἐνέδωκάν τε καὶ ἠΰξησαν ὡς εἰς τρεῖς μυριάδας ἐληλακέναι, οὐ συμφέρον ἐδόκει τῷ βασιλεῖ τούτους ἐλευθέρους εἶναι καὶ ἀνειμένους, ἀλλὰ καλῶς σκεψάμενος ἐκάστῳ θέματι χιλιάδας δύο ἀπέσταλκεν, ὑπὸ χεῖρα τελεῖν τοῖς εἰς στρατηγίαν τεταγμένοις· ἐφ' ὧν καὶ τουρμάρχας ἐπιστατεῖν ἐξετίθετο. ὅθεν ἄχρις ἡμῶν τὴν προσηγορίαν Περσῶν αἱ τῶν θεμάτων τουρμαὶ κακλήρονται, ἐφ' οἷς διεσπάρησαν. τοῦτο γοῦν τὸ τόλμημα θρασύτερόν πως καὶ ἰταμώτερον δόξαν τῷ Θεοφίλῳ αὐτούς τε διασπαρῆναι καὶ διανεμηθῆναι ἐποίησεν καὶ τὸν Θεόφοβον μετ' οὐ πολὺ ἀπήγαγε τῆς ζωῆς²².

Τὸ ζήτημα εἶναι ὅτι ὁ Θεόφοβος κατηγορεῖται γιὰ ἔσχατη προδοσία, καὶ γι' αὐτὸ φυγαδεῖα χρησάμενος πρὸς τὴν Ἀμαστριν (πόλις δὲ αὐτῆ Ποντικῆ) μετὰ τέκνων ὁμοῦ χωρεῖ τε καὶ γυναικῶν καὶ τινων ἐκκρίτων ἀνδρῶν. ἀνήγετο οὖν στόλος εὐθύς κατ' αὐτοῦ, καὶ πόλεμος σφοδρὸς ἐξηρτύετο ὡς πρὸς ἐχθρὸν τοῦ βασιλέως κατὰδῆλον, καὶ τοῦ τοιοῦτου στόλου ἀρχηγὸς ὁ τῆς βίγλης δρουγγάριος οὕτως Ὁρορύφας λεγόμενος. ἀλλ' ὁ Θεόφοβος τὸν τοῦ θεοῦ φόβον ἐν ἑαυτῷ συλλαβὼν οὐκ ἔφησε δίκαιον εἶναι Χριστιανὸν ὄντα αἵμασιν ἀνθρώπων χαίρειν πιστῶν· ὅθεν ὑπεῖκει τῷ βασιλεῖ ὅρκους δελεασθεῖς, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐπανάγεται τοῖς ὅρκους θαρρῶν. ἀλλ' ὁ Θεόφιλος τούτους θέμενος εἰς οὐδὲν νῦν μὲν εἰρκτῆ τινὶ καὶ φρουρᾷ τῇ κατὰ τὸν Βουκολέοντα τοῦτον τίθησι, φρουρεῖσθαι προστάξας· μιᾷ δὲ τινὶ τῶν ἡμερῶν, ἐπεὶ ἔγνω ἑαυτὸν ἤδη ἀποβιοῦντα καὶ τὰ ἔσχατα πνέοντα, κελεύει ἐν νυκτὶ ἐξ αὐθεντίας ἀποτμηθῆναι οἷόν τι πικρὸν αὐτοῦ ἐντάφιον καὶ λυπηρόν, καὶ πρὸς ἑαυτὸν τὴν ἐκείνου ἀχθῆναι κεφαλὴν. Ἐπεὶ γοῦν ἤχθη κατὰ τὸ πρόσταγμα, τῇ ἑαυτοῦ χειρὶ τὴν ἐκείνου ρῖνα λαβὼν «νῦν γε» ἔφησεν «οὐδὲ σὺ Θεόφοβος οὐδ' ἐγὼ Θεόφιλος»²³. εἰσὶ δὲ οἱ τὸν θάνατον τοῦ

22. Συν. Θεοφάνη, σελ. 124-125.

23. Σύμφωνα μὲ τὸν Συμεῶν τὸν Μάγιστρο (σελ. 810), ἡ αἰτία τῆς ἐκτέλεσης τοῦ Θεοφόβου ἦταν ὁ φόβος τοῦ αὐτοκράτορα, ὅτι μετὰ τὸν θάνατό του οἱ Πέρσες μπορούσαν νὰ ἀνακηρύξουν αὐτοκράτορα τὸν Θεόφοβο. (Πρβλ. καὶ τὸ ἔργο τοῦ Συνεχιστῆ τοῦ Γεωργίου τοῦ Μοναχοῦ, σελ. 810). Βλ. καὶ S. ŠESTAKOV, *O rukopisjah Simeona Logofeta* (Γιὰ τὰ χειρόγραφα τοῦ Συμεῶν τοῦ Λογοθέτη, *Viz. Vrem.* 5 (1898), σελ. 20).

Θεοφόβου τῷ Ὠορύφα ἀλλ' οὐ τῷ βασιλεῖ διδόασιν, φάσκοντες ὡς ἅμα τῷ πιστεῦσαι τούτῳ αὐτόν, τὴν κεφαλικὴν ἐπαγαγεῖν τιμωρίαν αὐτῷ λάθρα διὰ νυκτός. ἐκεῖθεν οὖν διαβεβόηται μέχρι τοῦδε παρὰ Πέρσαις μὴ ὄψεσθαι θάνατον τὸν Θεόφοβον ἀλλ' ἐν ἀφθαρσία διαζῆν, τῷ κρύβδην ἀλλ' οὐκ ἀναφανδὸν τὸν ἐκείνου θάνατον γενέσθαι ποτέ²⁴.

Στὴ διήγηση τοῦ Συνεχιστῆ τοῦ Θεοφάνη δὲν εἶναι δύσκολο νὰ σημειώσουμε πολλὰ λάθη καὶ μυθεύματα. Πρῶτα τὸ ὅτι ὁ Θεόφοβος (Νάσρ) γεννήθηκε στὸ Βυζάντιο. Τὰ δεδομένα τῶν πηγῶν, σύμφωνα μὲ τὰ ὁποῖα στὰ χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Θεοφίλου ἦταν ἓνα δωδεκάχρονο παιδί, εἶναι ἀπόλυτο λάθος. Ἐάν, ἀκόμη, οἱ Πέρσες τὸν ἀνακάλυψαν κατὰ τὸ πρῶτο ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Θεοφίλου (829), κατὰ τὸ ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ αὐτοκράτορα (842) θὰ ἦταν τὸ πολὺ 24 χρονῶν, ἐνῶ ἐμεῖς τὸν συναντοῦμε ὡς ἀρχιστράτηγο κατὰ τὴν πρώτη ἐκστρατεία τοῦ Θεοφίλου (830)²⁵. Τὸ δεύτερο λάθος ἀφορᾷ στὴν πληροφορία γιὰ τὴ φυγὴ τοῦ Bābek στὸ Βυζάντιο. Εἶναι γνωστό, ὅτι ὁ Bābek ἐπαναστάτησε τὸ 816/817. Πρῶτα ἀπ' ὅλα δὲν συμφωνοῦν τὰ χρονολογικὰ δεδομένα. Κατὰ τὸν βυζαντινὸ συγγραφέα ὁ Bābek ἤρθε δῆθεν στὸ Βυζάντιο πέντε χρόνια μετὰ τὴν κήρυξη τῆς ἐπανάστασης, δηλαδὴ τὸ 821. Ἀλλὰ ὁ Θεόφιλος βασίλευε ἀπὸ τὸ 829. Ὁ A. Vasiliev ἔχει δίκαιο θεωρώντας ὡς λάθος τὴ μνεία γιὰ τὸ πέρασμα τοῦ Bābek καὶ τῶν Περσῶν, στοὺς ὁποίους αὐτὸς ἠγεῖτο, στὸ μέρος τῶν βυζαντινῶν, ἐφόσον εἶναι γνωστό, ὅτι ὁ Bābek ἐπὶ εἴκοσι χρόνια πολεμοῦσε στὴν Περσία ἐναντίον τῶν Ἀράβων καὶ δὲν εἶχε ἐξέλθει ἀπὸ τὴ χώρα²⁶.

24. Συν. Θεοφάνη, σελ. 135-135. Πρβλ. ΓΕΝΕΣΙΟΥ (CSHB), σελ. 53. Ἡ διαδεδομένη μεταξὺ τῶν Περσῶν γνώμη, ὅτι ὁ Θεόφοβος δὲν μπορεῖ νὰ πεθάνει, ὅτι εἶναι ἀθάνατος, εἶναι ἡχὼ τῆς ἰδεολογίας τῶν Χουρραμιτῶν (βλ. παραπάνω, σημ. 1). Κατὰ τὸν Ἀρμένιο ἱστορικὸ τοῦ II' αἰῶνα Βαρδάνη «ἓνας ἄνδρας ἀπὸ τὸ ἔθνος τῶν Περσῶν ὀνόματι Bab [ὁ Bābek] ... ἔλεγε πὼς εἶναι ἀθάνατος». *La domination arabe en Arménie*, extrait de l'Histoire Universelle de Vardan, traduit de l'arménien et annotée par J. MUYLDERMANS, Λουβαίν-Παρίσι 1927, σελ. 119.

25. VASILIEV, *Byzance et les Arabes*, τόμ. 1, σελ. 98-103.

26. Ὁ.π. Ἡ ἀρχαία ἀρμενικὴ μετάφραση τῆς Χρονογραφίας τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Σύρου (σελ. 274) ἀναφέρει ὅτι μαζί μὲ τὸν Νάσρ καὶ ὁ Bābek εἶχε τάχα διαφύγει στὸ Βυζάντιο:

Δεύτερο· κατὰ τὰ δεδομένα τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων, τὸν Θεόφοβο (Νάσρ) τὸν καταδίκασε σὲ θάνατο καὶ τὸν ἐκτέλεσε ὁ Θεόφιλος (ἢ ὁ δρουγγάριος Ὁρούφας)²⁷, διότι αὐτὸς ἦταν ἐπικεφαλῆς τῆς ἀντιβυζαντινῆς ἐπανάστασης τῶν Χουρραμιτῶν. Ἀλλὰ ὁ Μιχαὴλ ὁ Σῦρος γράφει ὅτι ἐναντίον τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Χουρραμιτῶν (Khourdanaye) Νάσρ, τὸ θέρος τοῦ 839 ἢ 840, ἐπιτέθηκε ὁ νεοδιορισμένος διοικητὴς τῆς Συρίας καὶ τῆς Μεσοποταμίας Abū Saʿīd Muhammad, ὁ γιὸς τοῦ Γιουσούφ, καὶ ὅτι ὁ Νάσρ φονεύθηκε στὸ θέμα τῶν Βουκελλαρίων, κατὰ τὴ μάχη ποῦ ἐγίνε στὴν ὄχθη τοῦ ποταμοῦ Aqarqa. Ὁ Νάσρ καρατομήθηκε ἀπὸ τὸν Bšir, στρατηγὸ τοῦ Abū Saʿīd Muhammad, ποῦ ἀναφέρθηκε παραπάνω καὶ κάρφωσε τὸ κεφάλι του σὲ λόγχη. Σύμφωνα μὲ τὸν Σῦρο ἱστορικό, ὅταν οἱ Χουρραμίτες εἶδαν ὅτι ὁ στρατηγὸς τους εἶναι νεκρὸς, ἂν καὶ ἐπείσθησαν ὅτι δὲν ὑπάρχει σωτηρία, πολέμησαν ἀλλὰ ἠττήθηκαν. Ὁ ἀμηρᾶς διέταξε νὰ τοὺς ἀποκεφαλίσουν καὶ τὰ κεφάλια τους τὰ ἔστειλε στὴ Μοψουεστία, στὸν χαλίφη. Ὁ τελευταῖος ὅταν ἔμαθε γιὰ τὸν θάνατο τοῦ Νάσρ, χάρηκε, ἐφόσον αὐτὸς, ὁ Νάσρ, εἶχε κατεριπώσει τὴν πόλη Zubatra²⁸.

Ἀπὸ τὰ δεδομένα τῶν βυζαντινῶν πηγῶν τὸ πραγματικὸ εἶναι²⁹ ὅτι μέγα σῶμα Χουρραμιτῶν πέρασε στὸ Βυζάντιο καὶ ὅτι ἡ αὐτοκρατορία ὀργάνωσε ἀπὸ αὐτοὺς τάγματα, τὰ ὁποῖα πολέμησαν σὲ διάφορα μέτωπα κατὰ τοῦ Χαλιφάτου. Μὲ βάση ὅλα τὰ δεδομένα τῶν πηγῶν γίνεται φανερό, ὅτι οἱ Χουρραμίτες τοῦ Νάσρ πῆ-

«Τότε οἱ δύο στρατηγοὶ τῶν Ἀράβων Νάσρ καὶ Bābek, ἀφοῦ ἀσπάστηκαν τὴν πίστη τῶν Χριστιανῶν, ποῦ τὴν ἐγνώρισαν ἀπὸ τοὺς Νουβίους, μὲ πλῆθος στρατιωτῶν ἐπῆγαν πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων Θεόφιλο καὶ ἐγίναν Χριστιανοί». Ἰδῶ ἡ μνεία τοῦ Bābek εἶναι ἀπλὴ προσθήκη τοῦ Ἀρμένιου μεταφραστῆ· στὸ συριακὸ πρότυπο δὲν ἀπαντᾷ τίποτε τὸ παρόμοιο, ἂν καὶ τέτοια λαθεμένη ἄποψη, ὅπως εἶδαμε, ἀπαντᾷ καὶ στὶς βυζαντινὲς χρονογραφίες.

27. Κατὰ τὸν ΛΕΟΝΤΑ ΤΟΝ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟ (CSHB), σελ. 227-228, ὁ Πετρωνᾶς, ὁ ἀδελφὸς τῆς αὐτοκράτειρας Θεοδώρας, καὶ ὁ Λογοθέτης (Θεόκτιστος), σελ. 227-228.

28. MICHEL LE SYRIEN, III, σελ. 96. Ἡ πόλη Zubatra (Ζάπετρα-Σωζόπετρα) ἦταν ἡ γενέτειρα τοῦ χαλίφη Μουτασίμ.

29. Ὁ H. GRÉGOIRE, ὁ.π., σελ. 183-204, ἀπέδειξε, ὅτι ὁ μῦθος αὐτὸς ποῦ ἀπαντᾷ στὶς βυζαντινὲς πηγές ἔχει ἱστορικὴ βάση. Πρβλ. καὶ VASILIEV, *Byzance et les Arabes*, ὁ.π., (Notes complementaires), σελ. 413-417.

ραν μέρος στη μάχη της Σωζόπετρας τὸν Μάρτιο-Ἀπρίλιο τοῦ 837. Κατὰ τὸν Tabarī, ὁ βασιλεὺς Θεόφιλος «ἔφθασε στὴ Zibathra, ἔχοντας μαζί του ἓνα στρατιωτικὸ τάγμα ποὺ τὸ ἀποτελοῦσαν Χουρραμίτες, μεταξύ τῶν ὁποίων ἦταν καὶ ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ εἶχαν ἐπαναστατήσῃ στὸ Djibal καὶ εἶχαν καταφύγει στοὺς Ρωμαίους»³⁰. Αὐτοὶ πῆραν μέρος καὶ στὴ μάχη τοῦ Δαζιμῶν τὸ 838 (κατὰ τὸν Ramsay ἢ πόλη Τοκάτ)³¹. Σύμφωνα μὲ τὸν Ma'sūdi «πολλὲς χιλιάδες Χουρραμιτῶν», οἱ ὁποῖοι ἦσαν φυγάδες ἀπὸ τὸ «Azarbaïdjan»³² καὶ Djibal, πολεμοῦσαν μέσα στὸν στρατὸ τοῦ Θεοφίλου»³³.

Ὁ Συνεχιστὴς τοῦ Θεοφάνη μνημονεύει καὶ ἓνα ἐνδιαφέρον γεγονός. Τελειώνοντας τὸν λόγο του γιὰ τὴν θανάτωση τοῦ Θεοφύβου ἀπὸ τὸν Θεόφιλο, θυμᾶται αἴφνης, ὅτι τὸν Θεόφοβο καὶ τὸν ἀδελφὸ τῆς αὐτοκράτειρας Θεοδώρας καίσαρα Βάρδα, ὁ Θεόφιλος τοὺς ἔστειλε στὴν Ἀβασγία, ὅπου αὐτοὶ ἰσχυρῶς ἐδυστύχησαν, ὀλίγων ἄγαν ἐκεῖθεν ὑποστρεφάντων³⁴.

Τὴν ἐκστρατεία αὐτή, ποὺ ἐγίνε τὸ 837, οἱ μελετητὲς τὴν ταυτίζουν μὲ ἐκείνη ποὺ πραγματοποιοῦσε ὁ Θεόφιλος στὴ Χαλδία, καὶ τὴν ὁποία μνημονεύει ὁ Ἀρμένιος ἱστορικὸς Στέφανος ὁ Ταρωνίτης³⁵. Ὁ J. Laurent ὑποθέτει ὅτι αὐτὴ κατευθυνόταν ἐναντίον τοῦ ἀμηνῶ τῆς Τιφλίδας Ishak ibn Ismail (στὴν Χρονογραφία τοῦ Στεφάνου τοῦ Ταρωνίτη Sahak υἱοῦ τοῦ Ismail)³⁶. Ἀλλὰ τῆς ἐκ-

30. TABARI, III, 1235-1236 (apud REKAYA, ὁ.π., σελ. 56).

31. W. M. RAMSAY, *The Historical Geography of Asia Minor*, Λονδίνο 1890, σελ. 326 καὶ 329.

32. Ὁ REKAYA (σελ. 62), μὲ βάση ἄλλες πηγές ἔδειξε, ὅτι οἱ φυγάδες αὐτοὶ δὲν ἦταν ἀπὸ τὴν Ἀτροπατηνή, ἀλλὰ μόνο ἀπὸ τὸ Djibal.

33. Ὁ.π.

34. Συν. Θεοφάνη, σελ. 137. Ἐκινώντας ἀπὸ αὐτό, ὁ A. Každan συμπεραίνει, ὅτι ἡ ἱστορία τοῦ Θεοφύβου στὴ Χρονογραφία τοῦ Συνεχιστῆ τοῦ Θεοφάνη εἶναι παρεμβολή, ὅτι ὁ ἱστορικὸς μετὰ τὴν ἀποπεράτωση τοῦ βασικοῦ μέρους τοῦ ἔργου του σχετικὰ μὲ τὸν Θεόφοβο ἐκμεταλλεύτηκε μιὰ ἄλλη πηγή (A. KAŽDAN, «Iz istorii vizantijskoj hronografii X veka. "Kniga tsarej" i "Žizneopisanije Vasilija"», *Viz. Vrem.* 21 (1962) (σελ. 113).

35. *Histoire Universelle par Étienne Acoghig de Daron*. Traduite de l'arménien et annotée par E. DULAURIER, τόμ. 1, Παρίσι 1883, σελ. 171.

36. J. LAURENT, *L'Arménie entre Byzance et l'Islam. Nouvelle édition revue et mi-*

στρατείας αὐτῆς ἠγεῖτο ἄραγε ὁ Θεόφιλος, καὶ πράγματι ἔγινε πρὸς τὴν Ἀβασγία; Μεταφέρω ἐδῶ ὀλόκληρο τὸ μέρος τῆς Χρονογραφίας τοῦ Στεφάνου πού μᾶς ἐνδιαφέρει.

«Τὸ 278 (829) πέθανε ὁ Μιχαήλ [ὁ Μιχαήλ ὁ Β΄ Τραυλὸς — 820-829] καὶ βασίλευσε ὁ γιός του Θεόφιλος, ἔτη 13. Στὰ χρόνια του ἔγινε ἡ ἔλευση τῶν Hořomdier στὴν ἐπαρχία Basean³⁷. Αὐτοί, ἀφοῦ ἐπιτέθηκαν κατὰ τῆς κωμόπολης Gomadzor, κατέσφαξαν πολλούς. Ὁ Θεόφιλος πῆγε στὴ Χαλδία, ἀνέβηκε στὴ Tsamak kamourdj³⁸ καὶ αἰχμαλώτισε πολλές οἰκογένειες Ἀρμενίων, ἔδωσε τὸ ἀξίωμα τῆς ὑπατείας, δηλαδὴ τοῦ ἀνθυπάτου πατρικίου στὸν Ἀσώτ, γιὸ τοῦ Šarouh, καὶ τὸν ἄφησε στὴν ἐπαρχία τοῦ Sper³⁹. Ὁ ἴδιος, ἀφοῦ πῆρε τοὺς φόρους ἀπὸ τοὺς Θεοδοσιουπολίτες, ἐπέστρεψε ἀπὸ ἐκεῖ. Ἔπειτα, ἀφοῦ ἦλθαν στὴν (ἐπαρχία) Vanand⁴⁰, στὴν κώμη Kajkakar οἱ Hořomdier, ἐξοντώθηκαν ἀπὸ τὸν Sahak γιὸ τοῦ Ismail. Τὸ ἴδιο ἔτος ὁ Θεόφιλος εἰσέβαλλε στὴ Συρία⁴¹ καὶ κυρίευσε τὴν πόλη Ourbeli⁴², πολέμησε κατὰ τῶν Ἀράβων στὸ Ašmoušat⁴³ καὶ ἐνίκησε. Κατὰ τὴν ἐκστρατεία του στὴν Ἀνατολή, στὰ μέρη τῆς Ἀρμενίας, κατέλαβε στὴν ἐπαρχία Gelam τὸ κάστρο Çmu⁴⁴ τῶν Ἀρμενίων, τὸ Asa'i, Metzkert, Albert καὶ κα-

se a jour par M. CANARD, Λισαβόνα, 1980, σελ. 67. Ὁ μόνος δισχυρισμὸς τοῦ Laurent, ὅτι ἡ ἐκστρατεία αὐτὴ ἦταν ἐναντίον τοῦ ἀμνηρᾶ τῆς Τιφλίδας στηρίζεται στὴ μνεία τοῦ Στεφάνου τοῦ Ταρωνίτη, ἡ ὁποία ὁμως δὲν μᾶς δίνει βάση γιὰ τέτοια ἐρμηνεία. Ὁ ἀμνηρᾶς τῆς Τιφλίδας ἀπλῶς τοὺς ἐξόντωσε στὸ Vanand. Ἡ ἄμυνα τῶν περιοχῶν αὐτῶν ἀπὸ τὸ Βυζάντιο ἦταν κύριο καθῆκον του.

37. Basean-Basen (ἡ Βασιανὴ τοῦ Μενάνδρου). Ἐπαρχία τοῦ νομοῦ Ἀϊραράτ τῆς Μεγάλης Ἀρμενίας, στὴν ἄνω ὄχθη τοῦ ποταμοῦ Ἀράξη, ἀνατολικά τῆς Θεοδοσιούπολης (Ἐρζερούμ). Τώρα Πασίν Ὀβά.

38. Tsamak kamourdj. Κατὰ λέξη «Ξερὴ γέφυρα».

39. Sper (Σπιρῆτις). Ἡ 7η ἐπαρχία τοῦ νομοῦ Ὑψηλὴ Ἀρμενία (τώρα Ἰσπίρ), στὴν ἄνω ὄχθη τοῦ ποταμοῦ Τζορόχη.

40. Ἡ 9η ἐπαρχία τοῦ νομοῦ Ἀϊραράτ, μὲ κέντρο τὴν πόλη Κάρς.

41. Γιὰ τὴν ἐκστρατεία αὐτὴ τοῦ Θεοφίλου βλ. J. MARKWART, *Südarmenian und die Tigrisquellen*, Βιέννη 1930, σελ. 53. E. HONIGMANN, *Die Ostgrenze des Byzantinischen Reiches*, Βρυξέλλες 1961, σελ. 58, 199.

42. Κατὰ τὸν Markwart (δ.π., σελ. 48, σημ. 2) ἡ Σωζόπετρα.

43. Τὰ Ἀρσαμόσατα (Ἀσμόσατον, ἀραβ. Šimšat) στὴ Σωφηνὴ τῆς τετάρτης Ἀρμενίας.

44. Τὸ Τζιμενοῦ τῶν Notitia episcopatum. Στὴν Κελτζινὴ (Ἀκιλισηνὴ τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν πηγῶν).

τερείμωσε τὸ Χοζαν καὶ τὴν Τετάρτη Ἀρμενία ἀπὸ ἀνθρώπους καὶ ζῶα»⁴⁵.

Γίνεται σαφές, ὅτι ἐδῶ δὲν γίταται λόγος γιὰ ἐκστρατεία στὴν Ἀβασγία, ἀλλὰ στὴν Ἀρμενία. Οἱ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς ὅταν κάνουν λόγο γιὰ ἐκστρατεία στὴν Ἀβασγία, δὲν μνημονεύουν τὸν Θεόφιλο, ἀλλὰ μόνο τὸν Θεόφοβο καὶ τὸν καίσαρα Βάρδα. Καὶ ἀπὸ τὰ δεδομένα τοῦ Στεφάνου τοῦ Ταρωνίτη εἶναι σαφές, ὅτι ὁ λόγος δὲν ἀφορᾷ τίς ἐκστρατεῖες τοῦ Θεοφίλου. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν Θεόφιλο, ἔκανε ἐκστρατεία στὴν Ἀρμενία ἓνα αἰνιγματικὸ στρατεύμα, ποὺ στὸ ἔργο τοῦ Ἀρμενίου ἱστορικοῦ παρουσιάζεται ὡς «*Hořom-dier*». Ποιοὶ εἶναι αὐτοί; Ἄς δοῦμε ἐδῶ πῶς ἐρμηνεύουν οἱ μεταφραστές τῆς Χρονογραφίας τοῦ Στεφάνου τοῦ Ταρωνίτη τὴν φράση αὐτή. Πρῶτα ὁ Μ. Ἐμὶν στὴ ρωσικὴ του μετάφραση: «Τὸ 278=829 πέθανε ὁ Μιχαήλ καὶ κάθησε στὸν θρόνο ὁ γιός του Θεόφιλος (ποὺ βασιλέψε) 13 χρόνια. Ἐπὶ τῆς βασιλείας του τὰ ἐ λ λ η ν ι κ ἄ σ τ ρ α τ ε ὑ μ α τ α (*Hořomi diear*?) μπῆκαν στὴν ἐπαρχία *Ba-sen*». «...Μετὰ τὰ ἐ λ λ η ν ι κ ἄ σ τ ρ α τ ε ὑ μ α τ α (*Hořomi diearank*?) ἤρθαν στὴ κώμη *Kajkakar*, ποὺ βρίσκεται στὴ *Vanand*»⁴⁶.

Στὴ γαλλικὴ μετάφραση τοῦ E. Dulaurier διαβάζουμε ἀντίστοιχα: «...*Théophile, son fils, qui occupa le trône 13 ans. Sous son règne eut lieu l'arrivée des Hořomitians (Romains ou Grecs), Chalcédoniens dans le district de Pasen...*». «...*Les Hořomitians ayant pénétré dans / le sidtrict de / Vanant, au village de Gadjgak'ar...*»⁴⁷, δηλαδή τὸ *Hořomi dier* (ἢ *Hořom-dier*, αὐτὸς γράφει *Hořomitians*) τοῦ κειμένου μεταφράζει Ρωμαῖοι ἢ Ἑλληνας, γαλκηδονῖτες.

45. *Histoire Universelle par Étienne Açoghik de Daron*. Traduite de l'arménien annotée par E. DULAURIER, τόμ 1, Παρίσι 1883, σελ. 171.

46. *Vseobščaja Istorija Stepanosa Taronskogo, Asogika po prozvaniju, pisatelja XI stoletija* [Γενικὴ Ἱστορία τοῦ Στεφάνου τοῦ Ταρωνίτη, συγγραφέα τοῦ ΙΑ' αἰῶνα], Μόσχα 1864, σελ. 335. Ὁ Μ. Ἐμὶν, ὅπως βλέπουμε, μεταφράζει «ἐλληνικά στρατεύματα» ἀλλὰ ἐν παρενθέσει καὶ μὲ ἐρωτηματικὸ δίνει τὴ διχτύπωση ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει μὴ μπορῶντας νὰ δώσει ἐξήγηση. Ὅπως φαίνεται, παρατηρεῖ ἐδῶ κάποια ἀλλοίωση.

47. *Histoire Universelle par Étienne Açoghig de Daron*, σελ. 171.

Κατὰ τὴν ἄποψή μου, ὀρθότερα τὸ ἀπέδωσαν οἱ H. Gelzer καὶ Aug. Burekhardt, οἱ μεταφραστὲς στὰ γερμανικὰ τοῦ ἔργου τοῦ Στεφάνου τοῦ Ταρωνίτη. Γι' αὐτούς, ἀναμφιβόλως, ἦταν σαφές, ὅτι οἱ Hořomdier δὲν ἔχουν τίποτε τὸ κοινὸ μὲ τοὺς Ρωμαίους-βυζαντινοὺς, ἀλλὰ καὶ μὴ ἔχοντας τὴ δυνατότητα νὰ δώσουν κάποια ἐξήγηση στὸ αἰνιγματικὸ αὐτὸ στρατιωτικὸ τάγμα, ἄφησαν τὴ λέξη χωρὶς μετάφραση: «Aber im 278sten Jahre der Ära starb Mikhayēl, und es war Kaiser sein Sohn Thēophilos 13 Jahre. In seinen Tagen kam Hořomdieros (mit seinen Leuten) nach Provinz Basean...», «...Als nun die Hořomdäer nach dem Dorfe Kačkaxhar in Distrikt von Wanand gekommen waren...»⁴⁸.

Τὸ ἔθνικὸ Hořom (Ρωμαῖος -Ἕλλην) ἦταν τόσο σαφές καὶ κατανοητὸ στοὺς μεσαιωνικοὺς Ἀρμένιους συγγραφεῖς, ποὺ αὐτοὶ μὲ κανένα τρόπο δὲν μποροῦσαν νὰ τὸ ἀλλοιώσουν. Ἐὰν αὐτὸ παρουσιάζεται μὲ τὴ «συνέχεια» (dier), σημαίνει ὅτι γιὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς ἀντιγραφεῖς τοῦ χειρογράφου ἐκεῖ φέρεται γι' αὐτούς μιὰ ἀκατανόητη «λέξη». Τὸ πρῶτο μισὸ πολὺ εὐκόλα ἦταν δυνατό, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν ὁμοφωνία, νὰ τὸ πάρουν ὡς Hořom-Ρωμαῖος. Ἀλλὰ γι' αὐτούς ἦταν ὅλως ἀκατανόητο τὸ δεῦτερο μισὸ τῆς «λέξης». Πάντως εἶναι ἄγνωστο σὲ μᾶς πῶς ἀπαντοῦσε ἡ «λέξη» αὐτὴ στὸ αὐτόγραφο τοῦ Στεφάνου.

Ὅπως εἶδαμε, τὸ πρῶτο μισὸ τῆς «λέξης» τὸ ἐρμήνευσαν «Ρωμαῖος» (δηλαδὴ Ἕλλην) καὶ οἱ μεταφραστὲς τῆς Χρονογραφίας τοῦ Στεφάνου τοῦ Ταρωνίτη «ἐλληνικὰ στρατεύματα» (στὶς ἀρμενικὲς πηγὲς οἱ λέξεις Hořom (Ρωμαῖος) καὶ Yoyn (Ἴων -Ἕλλην) εἶναι συνώνυμα), Hořomitians (Romaines ou Grecs, Chalcedoniens). Καὶ οἱ νέοι ἐρευνητὲς δὲν διαφέρουν ἀπὸ αὐτούς καὶ τὸ Hořom (ὅπως οἱ Ἀρμένιοι ἀντιγραφεῖς τῶν χειρογράφων) τὸ ἐννοοῦν ὡς Ρωμαῖος-βυζαντινός, χωρὶς νὰ κάνουν ἀπόπειρα νὰ ἐρμηνεύσουν τὸ δεῦτερο μισὸ τῆς λέξης -dier. Κι ἔτσι, κατ' αὐτούς οἱ βυζαντινοὶ

48. *Der Stephanos von Taron Armenische Geschichte*. Aus dem altarmenisches übersetzt von Heinr. Gelzer und Aug. Burekhardt. Λιψία 1907, σελ. 107.

έφθασαν μέχρι την έπαρχία τής 'Αρμενίας Gelarkouni, κατέσφαξαν τους κατοίκους, κατερείπωσαν πόλεις και χωριά⁴⁹.

Συμπέρασμα: Πρώτο· ή στρατιά τών Hořomdier που μνημονεύεται από τον Στέφανο τον Ταρωνίτη, που εισέβαλε στη Βασιανή και το Vanand και διέπραξε θηριωδίες δέν ήταν βυζαντινή, αλλά την αποτελούσαν Χουρραμίτες (ό Στέφανος ό Ταρωνίτης μάς δίνει την περσική όνομασία τους «Χορραμντιν» και όχι την άραβική ή συριακή), τους όποιους ό αυτοκράτωρ Θεόφιλος έγκατέστησε στον Πόντο, στη Σινώπη και 'Αμαστρίδα και στις περιοχές τής Μεγάλης 'Αρμενίας, που βρίσκονταν στα πλαίσια τής αυτοκρατορίας, δηλαδή στο θέμα τών 'Αρμενιάκων, πλησίον τών άρμενικών έπαρχιών Βασιανής και Vanand, που περιλαμβάνονταν στα πλαίσια τής άραβοκρατουμένης 'Αρμενίας. Σύμφωνα με τά σχέδια του Θεοφίλου, οι Χουρραμίτες αυτοί θα πολεμούσαν κατά τών ανατολικών έδαφών του Χαλιφάτου, στις άρμενικές περιφέρειες επίσης. Έπομένως δέν πρέπει νά θεωρηθεϊ τυχαϊα ή έγκατάστασή τους στο θέμα αυτό.

Δεύτερο· ή βυζαντινή στρατιά γιατί θα πήγαινε στην 'Αβασγία μέσω του Vanand; Έπομένως ή ή 'Αβασγία τών βυζαντινών πηγών είναι παραφθορά τής 'Αρμενίας, ή πρόκειται για δύο διαφορετικές εκστρατεϊες. Με βάση την όμοιότητα τών δεδομένων του Συνεχιστή του Θεοφάνη για την έξολόθρευση τών Χουρραμιτών του Θεοφόβου στην «'Αβασγία» (άποσταλέντες μετά στρατιās ισχυρως έδυστύχησαν, όλίγων άγαν εκείθεν ύποστρεψάντων) και τής έξιστόρησης του Στεφάνου του Ταρωνίτη για την πανωλεθρία τών Hořomdier στο Vanand («έξοντώθηκαν από τον Sahak, γιόν του Ismail»), πιστεύουμε ότι ό λόγος άφορᾷ στην 'Αρμενία και στην ίδια εκστρατεία. Ό Θεόφιλος και οι βυζαντινοί (Ρωμαϊοί) στην 'Αρμενία δέν κατέσφαξαν γυναϊκες και παιδιά. Τέλος είναι προσήκον νά παραθέσουμε έδῶ τις διηγήσεις τών άρμενικών πηγών για

49. ΛΕΟ, *Ίστορία τής 'Αρμενίας*, τόμ. 2, Έρεβάν 1947, σελ. 436. R. GROUSSET, *Histoire de l'Arménie des origines à 1071*, Παρίσι 1947, σελ. 354. J. LAURENT, ό π., σελ. 250. A. TER-GHEVONDIAN, *Armenia i Arabski Halifat*, σελ. 138.

τὸ πανομοιότυπο τῆς μεθόδου τῶν θηριωδιῶν τοῦ Bābek καὶ τῶν Hořomdier, γιὰ νὰ φανεῖ καθαρά ἡ ταυτότητα τοῦ «χειρογράφου» τῆς δράσης τους. «Ἀνθρωποσφάκτη, ἐξολοθρευτὴ, αἱματομανὲς θηρίο» ὀνομάζει ὁ Μωϋσῆς ἀπὸ τὸ Καλανκατούϊκ (Dasxurançi) τὸν Χουρραμίτη Bābek (Baban), ὁ ὁποῖος «κατερείπωσε τὴν χώρα, κατέσφαξε τὶς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά τῆς ἐπαρχίας Balk. Ἀπὸ ἐκεῖ τὸ ἐπόμενο ἔτος ὁ Baban πέρασε στὴν ἐπαρχία Gelarkouni καὶ κατέκοψε τοὺς κατοίκους ὡς 15 χιλιάδες. Αὐτὸς ἔκανε παρανάλωμα τοῦ πυρὸς τὴν μεγάλη μητροπολιτικὴ πόλη Makenařik»⁵⁰. Σύμφωνα μὲ τὸν Βαρδάνη ὁ Bābek ἦλθε «μέχρι τὴν Gelarkouni καὶ ἐξόντωνε διὰ μαχαίρας μεγάλους καὶ μικρούς»⁵¹.

Ὁ Στέφανος Ὁρμπελιάν, Ἀρμένιος ἱστορικὸς τοῦ ΙΓ' αἰώνα, γράφει ὅτι ὁ Baban «κατέσφαξε φοβερὰ καὶ ἀνελέητα τοὺς κατοίκους τῆς ἐπαρχίας Balasakan (τῆς νότιας Ἀρμενίας). Αὐτὸς θανάτωσε ἀκόμη γυναῖκες καὶ παιδιά, πού ὄντας ἀναμάρτητα, θὰ λάβουν τὸν στέφανο τοῦ μάρτυρα ἀπὸ τὸν Χριστό. Τὸ δὲ ἐπόμενο ἔτος ὁ Baban πῆγε στὴν ἐπαρχία Gelarkouni καὶ κατακρεοῦργησε τοὺς κατοίκους ἕως 15 χιλιάδες, καταλήστεψε τὴν περίβλεπτη μονή, περίφημη σκῆτη Makenořik, κατέκαυσε καὶ κατερείπωσε ὅλα τὰ οἰκοδομήματα»⁵². Οἱ Χουρραμίτες πού βρῆκαν ἄσυλο στὸ Βυζάντιο μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Νάσρ, ὅπως εἶδαμε, ἀφοῦ ἦλθαν στὴν ἐπαρχία Basean, ἐπιτέθηκαν ἐναντίον τῆς κωμόπολης Gomadzor καὶ «πάμπολλους κατέσφαξαν»⁵³.

50. *The History of the Caucasian Albanians by Movēs Dasxurançi*, translated by C. J. F. DOWSETT, Λονδίνο 1961, σελ. 214.

51. *La domination arabe en Arménie*, σελ. 119. Οἱ Χουρραμίτες ἔκαναν θηριωδίες στὴν Ἀρμενία καὶ ἐπὶ τοῦ Mahdi, ἐνὸς ἀπὸ τοὺς προγενεστέρους τοῦ Bābek. (MICHEL LE SYRIEN, III, σελ. 50).

52. *Histoire de la Siounie par Stephannos Orbelian*. Traduite de l'arménien par M. BROSSET, τόμ. 1, Ἀγ. Πετρούπολη 1864, σελ. 97.

53. Ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ σοβιετικὴ ἱστοριογραφία καὶ τοὺς ληστάρχους ἀνακήρυξε ἥρωες κοινωνικῶν, λαϊκο-ἀπελευθερωτικῶν κινήματων. Δὲν ἔμεινε ἄμοιρος τῆς «τιμῆς» αὐτῆς καὶ ὁ Bābek. Ἄν καὶ ὅπως εἶδαμε ὅλες οἱ πηγές (βυζαντινές, ἀρμενικές, ἀραβικές, συριακές) τὸν Bābek καὶ τοὺς ὀπαδοὺς του τοὺς ἀποκαλοῦν Πέρσες, ἡ ἀζερμπαϊτζανικὴ ἱστοριογραφία τοὺς βάφτισε Ἀζέρους, βασιζόμενη στὸ γεγονός ὅτι τὸ κίνημά τους ξεκίνησε στὴν Ἀτροπατηνὴ (τὸ κυρίως Ἀζερμπαϊτζάν-Aderbaiġan). Τὸ τελευταῖο ἦταν καὶ

Έτσι μᾶς γίνεται γνωστή μιᾶ ἀκόμη θλιβερή σελίδα τῆς ἱστορίας τοῦ ἄρμενικοῦ ἔθνους. Οἱ ἀναφερόμενοι ἀπὸ τὸν Στέφανο τὸν Ταρωνίτη, Hořomdier δὲν εἶναι ἄλλοι, ἀπὸ τοὺς Χουρραμίτες, ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὸ Βυζάντιο καὶ ποὺ συνεχίζοντας τὶς «παραδόσεις» τους, κατερείπωσαν διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου τὶς ἄρμενικὲς ἐπαρχίες Basean καὶ Vanand. Γίνεται ἐπίσης σαφὲς ὅτι οἱ Χουρραμίτες μὲ τὸ ὄνομά τους αὐτὸ εἶναι γνωστοὶ ὄχι μόνον ἀπὸ τὶς ἀνατολικὲς πηγές, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὶς ἄρμενικὲς.

εἶναι ἐπαρχία τῆς Περσίας. Μετὰ τὴν μπολσεβικικὴ ἐπανάσταση, οἱ τρεῖς λαοὶ τοῦ Ἐντ-καυκάσου ἀνακήρυξαν ἀνεξάρτητες Δημοκρατίες. Τὸ ἐθνικιστικὸ κόμμα «Μουσαβάτ» τῶν Τατάρων τοῦ Καυκάσου ποὺ κυβερνᾷ, ἐπιδιώκοντας, γιὰ πολιτικούς, φυσικά, λόγους, νὰ καταβροχθήσει τὸ κυρίως Ἄζερμπαιτζάν, ποὺ κατοικεῖται κυρίως ἀπὸ τουρκόφωνους (ἡ ἱστορία τῆς «Μακεδονίας» ἔχει προηγούμενο...), τὴ χώρα τους Ἀρράν-Σιρβάν τὴν ὠνόμασαν Ἄζερμπαιτζάν, καὶ τοὺς ἑαυτοὺς τους Ἄζερμπαιτζανούς. Αὐτοὶ ἀνακήρυξαν τὸν Bā-hek ὡς ἔθνικόν τους ἥρωα. Ἡ κινηματογραφία τους μάλιστα γύρισε καὶ ἀφιερωμένη σ' αὐτὸν καλλιτεχνικὴ ταινία, ὅπου πλέκεται τὸ ἐγκώμιον τοῦ ὀλετῆρα-ἀρχιληστῆ καὶ λέγονται τὰ κλισίιστα κατὰ τοῦ Ἄρμενίου ἀρχόντα Ἰσαάκ (Nahl Smbatian), ποὺ τὸν συνέλαβε καὶ τὸν παρέδωσε σὲ ἀραβικὰς ἀρχάς. Στὸ Ἄζερμπαιτζάν τὴν ὥρην καὶ πόλιν μὲ τὸ ὄνομα τοῦ κακούργου, ποὺ ἐκεῖ ἔχει γίνει καὶ βαφτιστικόν.